

Oversigter

Selvrefleksion i dansk faghistorie: en status

AF

BERNARD ERIC JENSEN

Fra tid til anden kan det være nyttigt at gøre status over faghistoriens forskellige forskningsfelter. Det gælder også for feltet: teori-metode-historiografi. En statusopgørelse kan give et overblik over situationen her og nu og dermed blotlægge, hvordan den er opstået og hvilke udfordringer der ligger i den. Den udgør således forudsætningen for indsigt i det nuværende historiefags historicitet. En sådan opgørelse fordrer – ideelt set – at tre opgaver bliver løst: der må gives en detaljeret beskrivelse af, en plausibel forklaring på og en begrundet vurdering af tingenes tilstand inden for det valgte undersøgelsesfelt. Det følgende vil dog ikke kunne leve op til dette ideal; det skyldes i første række forskningssituationen på området. Der kan derfor kun blive tale om en ganske tentativ statusopgørelse.*

Fagets refleksions- og legitimeringsdiscipliner

Inden tingenes tilstand søges beskrevet, forklaret og vurderet, kan det være hensigtsmæssigt at overveje, hvad der kendetegner teori-metode-historiografi som faghistorisk forskningsfelt. Det første og måske vigtigste kendetegn er, at vi har at gøre med former for faglig selvrefleksion. Som termen angiver, drejer det sig om, at en gruppe personer – i dette tilfælde faghistorikere – retter opmærksomheden mod sig selv i et forsøg på at forstå sig selv som spørgende, sprogbrugende, vidensproducerende, handlende personer inden for rammerne af en bestemt fagkultur.

I historisk metode analyseres og bearbejdes de fremgangsmåder, som faghistorikere anvender for at frembringe ny og bedre indsigt i historiske

* Det følgende er en bearbejdet og udvidet version af mit foredrag ved Dansk Historikermøde 1995.

processer og forhold. I historieteori behandles to problemkomplekser. Dels beskæftiger den sig med spørgsmål vedrørende fagets videnskabskarakter – altså hvad slags videnskab det er, og hvorledes det kan honorere videnskabelige normkrav. Dels beskæftiger den sig med spørgsmål vedrørende fagets genstandsområde – altså hvilke slags begivenheder og processer, det kan/skal udforske og forklare. I historiografi analyseres og bearbejdes, hvorledes faghistorisk forskning og fremstilling har artet sig på forskellige tidspunkter og i forskellige socio-kulturelle sammenhænge.

Det kan dernæst være værd at pege på, at teori-metode-historiografi udgør både et alment og et specialiseret arbejdsfelt inden for faghistorien. Det er alment i den forstand, at stort set alle faghistorikere bidrager til den faglige selvrefleksion – det sker, når der eksempelvis i faglige fremstillinger gøres rede for *Stand der Forschung*, for konkurrerende tilgange eller for det valgte undersøgelsesdesign. Det er et specialiseret arbejdsfelt i den forstand, at der findes faghistorikere, der har en særlig interesse for dette område, og som derfor har oparbejdet en særlig indsigt og kompetence gennem fx at arbejde med relevante problemstillinger, tilgange og teorier inden for videnskabsteori, -sociologi og -historie.

Når man søger at indkredse forskningsfeltets kendetegn, skal det endvidere bemærkes, at teori-metode-historiografi kan fremstå både som flere adskilte arbejdsfelter og som et sammenhængende arbejdsfelt. Der findes historiografiske analyser, der slet ikke medtænker eller forholder sig til den løbende metode- og teoridebat. Og omvendt findes der analyser af fagets metode- og teoriproblemer, der stort set ikke inddrager eller udnytter de foreliggende historiografiske analyser. Men teori-metode-historiografi fremstår ofte som nært forbundne forskningsfelter; det kan der gives mange eksempler på. Det fremgår fx af den nyeste nordiske metode- og teoribog: Knut Kjeldstadli *Fortida er ikke hvad den en gang var. En innføring i historiefaget* fra 1992. I den gives der ikke alene en redegørelse for en række historiografiske, metodiske og historieteoretiske problemstillinger og forhold, Kjeldstadli tager også flere historiedidaktiske spørgsmål op til behandling – altså overvejelser over fagets brugsværdi og -funktioner.

Når man skal forsøge at indkredse forskningsfeltets kendetegn, må det tillige nævnes, at teori-metode-historiografi arbejder på to forskellige niveauer. Dels kan der være tale om en beskrivende-forklarende aktivitet, dels om en kritisk-konstruktiv aktivitet. Historikere, der arbejder med teori-metode-historiografi, vil ofte ikke kun fortælle om og forklare, hvorfor faghistorikere gør, som de faktisk gør. De går videre og søger at

skelne mellem, hvad der kendetegner en 'god', 'frugtbar' og 'perspektivrig' til forskel fra en 'ordinær', 'gold' og 'perspektivløs' faghistorie. De forsøger altså at skelne det faghistoriske fremskridt fra den faglige stilstand eller direkte tilbagegang. Teori-metode-historiografi bliver dermed et felt, hvor faghistorikere udkæmper deres indbyrdes kampe om fagets normer og profil.

Forskningsfeltets kendetegn kan også indkredses ved at se på de funktioner, som teori-metode-historiografi udfylder inden for fagkulturen. Skal dette gøres, må opmærksomheden rettes mod den dobbeltstilling, som feltet indtager inden for faghistorien.¹ Set i forhold til dens genstandsområde drejer det sig om et ganske lille specialområde, der kun er af sekundær betydning i forhold til centrale faghistoriske forskningsfelter som fx samfundshistorie, social- og kulturhistorie, økonomi- og politikhistorie. Men sættes teori-metode-historiografi ikke i relation til genstandsområdet, men derimod i forhold til faghistoriens forsknings- og formidlingsaktivitet, indtager det en væsentlig mere central placering. Set under en videnssociologisk synsvinkel fremstår teori-metode-historiografi som faghistoriens vigtigste refleksions- og legitimeringsdiscipliner.

Man skal ikke læse meget i foreliggende fremstillinger af historiefagets teori, metode og historie, førend man opdager, at historikere, der arbejder med dette felt, gerne optræder i rollen som fagets læremester. De søger at fremme, hvad de betragter som en god og fornuftig forsknings- og fremstillingsspraksis. Man skal ikke beskæftige sig længe med fagets socialhistorie, førend man opdager, at teori-metode-historiografi faktisk tildeles en læremesterfunktion i faghistorikernes verden. Indsigt i historiefagets praksis, teori og historie – antages det – kan gøre én til en bedre historiker.

Teori-metode-historiografi udfylder tre funktioner inden for fagkulturen. De (i) indgår som vigtige 'socialisationsagenter' i fagets sociokulturelle reproduktionsprocesser, (ii) de fungerer som betydningsfulde 'legitimeringsinstanser', når valg af tilgang, metode og teori skal retfærdiggøres i den faghistoriske dagligdag, og (iii) de placerer fagets udøvere under et normpres, dvs. placerer dem under forskellige former for 'procedure- og argumentationstvang'. Anskuer man således faghistorien under en videnssociologisk synsvinkel, er det åbenbart, at teori-metode-historiografi indgår som centrale momenter i den løbende socialisering til og reproduktion af fagets identitet og normsystem.

¹ Jf. B.E. Jensen, »Historiografi: historikernes læremester?«, i I. Norrlid m.fl. (udg.), *Över gränser. Festskrift till Birgitta Odén*, 1987.

Står den faglige traditionsdannelse rimelig uantastet, vil den fremstå som mere eller mindre 'selv-legitimerende': dens regler og normer, værdi- og målforestillinger vil da have karakter af noget næsten naturligt og selvfølgeligt. I den situation er det tilstrækkeligt at beherske fagkulturens værdier og normer i praksis, og behovet for at udforske fagets teori, metode og historie vil derfor ikke være videre udtalt. Er der derimod konflikt om fagets identitet og normsystem, kommer fagets udøvere under pres for at kunne begrunde deres valg af tilgang og perspektiv. I den situation er det ikke tilstrækkeligt at beherske et sæt normer og regler i praksis, man må også kunne forklare, hvorfor den valgte tilgang er forsvarlig og værdifuld. Og under sådanne omstændigheder vil interessen for fagets refleksions- og legitimeringsdiscipliner som regel være stigende.

En status

Når man skal indkredse og karakterisere, hvad der er sket på teori-metode-historiografi området i løbet af de sidste 10 til 15 år, kan det være hensigtsmæssigt at arbejde med et komparativt perspektiv. Jeg vil derfor sammenligne perioden 1980-95 med den fra 1965 til 1980. Der kan kun blive tale om grove generalisationer, anderledes kan det ikke være i lyset af forskningssituationen. Og det må åbent indrømmes, at brugen af 1980 som skæringspunkt må betragtes som værende rimeligt arbitrært.

Hvis perioden 1980-95 betragtes i et fugleperspektiv og sammenlignes med perioden 1965-80, er det første, der slår mig, at der er sket noget markant, hvad angår de teoritraditioner, der har sat dagsordenen på teori-metode-historiografi området. I '70'erne blev den i første række sat dels af en marxistisk inspireret fagkritik, dels af en af Thomas Kuhn inspireret paradigmatheori. Og det gælder for begge disse teoritraditioner, at de i løbet af tidsrummet fra 1980 til 1995 er blevet stadig mindre synlige inden for dette arbejds- og forskningsfelt.²

Mange historikere bruger fortsat termen 'paradigme', når de skal indkredse og beskrive faglige traditionsdannelser, men få eller ingen bruger længere den kuhnske paradigmatheori og dens nøglebegreber: normalvidenskab, anomalier, videnskabelig revolution, paradigmeskift som det strukturerende udgangspunkt for en historiografisk undersøgelse. Der findes fortsat en marxistisk inspireret faghistorie i Dan-

² Et slående eksempel på usynliggørelsen af marxismen er, at den slet ikke får nogen selvstændig præsentation i F. Collin & S. Køppe (udg.), *Humanistisk videnskabsteori*, 1995. Noget sådant ville have været helt utænkeligt i '70'erne og begyndelsen af '80'erne.

mark, men i modsætning til 70'erne er der ikke længere en intensiv udforskning af eller debat om det marxistiske teorikompleks, og marxismen danner ikke længere udgangspunktet for en kritik af traditionel dansk faghistorie.

Der er gjort forsøg på at indkredse og vurdere den betydning, som paradigmatænkningen har haft i dansk historiografisk forskning.³ Men der findes ikke tilsvarende forsøg på at analysere og vurdere, hvad marxismen har betydet for omprofileringen af dansk faghistorie i de sidste tre årtier.⁴ Ingen kan benægte, at dens indflydelse har været betydelig, men der er ingen enighed i vurderingen heraf. Det er – for mig at se – sigende om forholdene i dansk faghistorie, at man på det nærmeste leder forgæves efter en kvalificeret marxismekritik. En sådan kritik måtte ikke alene sætte sig for at blottlægge de problematiske elementer i megen marxistisk videnskabs-, historie- og samfundsteori (fx genspejlingsteori, basis/overbygningsmodel, økonomisme), den måtte også se marxismen som en serie forsøg på at løfte det historiefaglige ambitionsniveau (strukturerede helheds- og langtidsanalyser) og producere en relevant og perspektivrig historieforskning.

Når bestemte teoritraditioner har tabt afgørende terræn i løbet af 80'erne, kunne man måske forvente, at 'det teoretiske tomrum', der dermed blev skabt, ville blive udfyldt af andre eller nye teorikomplekser. Sådan synes forholdene i dansk faghistorie ikke at have været. Der findes eksempler på, at danske faghistorikere har hentet inspiration fra en postmodernistisk tænkning, men indtil videre er det ikke blevet til meget mere end spredte postmodernistiske markeringer. Situationen i dansk faghistorie er på dette punkt meget anderledes end den er i en amerikansk eller britisk sammenhæng, hvor dybtgående principielle debatter er fulgt i kølvandet på postmodernismen. Det er muligt, at en nærmere analyse af dansk faghistorisk forskningspraksis vil vise, at en traditionel, empirisk og ateoretisk tilgang står stærkere i 90'erne end den gjorde i fx 70'erne. Men det kan slås fast, at empirismen/positivismen som teoritradition ikke er blevet søgt fremmet gennem indlæg i debatten om historieteori, historisk metode og historiografi.

I 70'ernes faglige selvrefleksion indtog analyser af den historiske metodelære en central plads. Der var en løbende debat om et materielt versus et funktionelt kildebegreb, om forskellen mellem en levnings- og

³ Jf. B. R. Jørgensen, »Etableringen af en dansk historiografisk forskningstradition 1975-1985«, *Historisk Tidsskrift* bd. 94, 1994.

⁴ Den eneste statusopgørelse, som jeg har kunnet finde, er N. F. Christiansen, »Tradition og fagkritik – linier i Kritiske Historikeres udvikling 1973-83«, i N. Smith & J. Thomsen (udg.), 10 års kritisk historieforskning, 1984.

en beretningsudnyttelse af kilder, om de forskellige videnskabs- og metodesyn ikke alene hos Erslev, men også hos fx Arup. Og de om-lægninger af metodeundervisningen, der dengang fandt sted, gav anledning til debat og konflikt. Nogle steder var det endog sådan, at der var kamp om at få lov til at undervise i historisk metode. Forholdene i 70'erne adskiller sig klart fra dem i tidsrummet 1980-95. Den historiske metodelære har næsten ikke tiltrukket sig nogen opmærksomhed i den faglige offentlighed i de sidste 10 til 15 år, og debatten herom synes på det nærmeste at være helt ophørt.

Den eneste større diskussion af historisk metode, som jeg har kunnet opspore, går tilbage til de tidlige 80'ere. Den udspandt sig i kølvandet på Benito Scocozzas *Om historie. En introduktionsbog*, der blev udgivet i 1982. Et centralt tema i den drejede sig om Scocozzas forhold til Erslev og dermed spørgsmålet om, hvilken Erslev han havde følt sig forpligtet af og derfor havde sat sig for at videreføre. Karsten Thorborg karakteriserede Scocozzas metodeopfattelse som en form for øjenvidneempirisme og som værende baseret på den objektivistiske, ikke den funktionelle Erslev.⁵ Jørgen Schoubye beskrev Scocozza som en metodiker, der i det væsentlige gik ud fra et materielt kildebegreb, og som arbejdede ud fra et kendsgerningspositivistisk standpunkt.⁶ Og Mogens Rüdiger pegede på, at Scocozzas manglende tilslutning til et funktionelt kildebegreb skyldtes de positivistiske elementer, der indgik som en integreret del af den klassiske dialektiske materialisme.⁷ Den kritiske reception, som Scocozzas metodeopfattelse blev til del, kan tages som et indicium på, at det funktionelle kildesyn i de tidlige 80'ere var ved at blive den fremherskende norm i metodelæren, og snart derefter synes Scocozza at have nærmet sig en mere funktionel forståelse af historikernes brug af kilde-materiale.⁸

Spørgsmålet om, hvilken Erslev dansk faghistorie fortsat kan bruge, stod ligeledes centralt i den efterskrift, som Kai Hørby og Hans Vammen udarbejdede i forbindelse med et genoptryk af Erslevs *Historisk Teknik* i 1987. De var ikke tvivl om svaret. Det er ikke den positivistisk-objektivistiske Erslev, der kan inspirere nutidens danske faghistorikere – slog Hørby og Vammen fast – men derimod den humanistisk-hermeneutiske Erslev. Uden at bruge samme terminologi indtog Helge Paludan en lignende position i 1990. I sin drøftelse af historikernes kildebegreb, fremhævede han: »Det var og er min opfattelse, at det funktionelle kildesyn for

⁵ Jf. »Hvad er historie? II«, Fortid og nutid, bd. 30, 1983.

⁶ Jf. anmeldelse, Historisk Tidsskrift, bd. 85, 1985.

⁷ Jf. anmeldelse, Kritiske Historikere, nr. 2-3, 1982.

⁸ Jf. N.F. Christiansen & B. Scocozza, Historie – hvad er det?, 1984.

historievidenskaben burde føre til endegyldig frigørelse fra kendsgerningspositivismens spændetrøje. Og jeg tror også, at det stort set er sket«. Og Paludan søgte derefter at forfølge nogle af de metodiske og teoretiske konsekvenser af et funktionelt kildebegreb.⁹

Det er vanskeligt at afgøre om Paludan har ret, når han antager, at danske faghistorikere har taget det funktionelle kildebegreb til sig og dermed accepteret, at det er problemstillingen, ikke kilderne, der har den overordnede og styrende funktion i forskningsprocessen. Men det kan konstateres, at den fremstilling af historisk metode, som Gunnar Viby Mogensen har givet i bogen *Historie og økonomi* (1987), ikke er baseret på et funktionelt kildesyn. Ved læsningen får man nærmest det indtryk, at Viby Mogensen slet ikke kender til den førte debat om et materielt kontra et funktionelt kildebegreb, den har i hvert fald ikke efterladt sig synlige spor i fremstillingen. Den er skrevet ud fra et mere eller mindre positivistisk videnskabssyn, og behandlingen af historikernes brug af kildemateriale synes mest af alt at oscillere mellem en kilde- og kendsgerningspositivistisk opfattelse af forskningsprocessen.

Skal jeg sammefatte, hvad der der er sket med den historiske metode-lære i løbet af de sidste 10 til 15 år, må det vigtigste være at pege på den manglende interesse blandt danske faghistorikere for at arbejde med dette felt. Der er selvfølgelig fortsat blevet undervist i historisk metode på landets universiteter og læreanstalter. Men med udgangspunkt i den foreliggende metodelitteratur kan der ikke konstateres større ændringer eller skred på denne front. Alt synes næsten at være ved det gamle. Den manglende indsats kan ikke skyldes en mangel på udfordringer. I sin kerne betyder det funktionelle kildebegreb, at det er historikeren, der både stiller spørgsmålene og besvarer dem – selvfølgelig med henvisning til foreliggende relevant kildemateriale. Den historiske forskningsproces er dermed i en grundlæggende forstand afhængig af historikernes evne til både at stille gode, relevante og perspektivrige spørgsmål og til på kreativ og kritisk vis at udnytte det foreliggende kildemateriale i forsøget på at begrunde/sandsynliggøre de afgivne svar. Som jeg ser det, er der fortsat et udtalt behov for at få udmøntet og bearbejdet de metodiske konsekvenser af det funktionelle kildebegreb.¹⁰

I 70'erne var det ikke kun metodelæren, der stod centralt i fagets selvrefleksion, det gjorde historiografien også. Når den blomstrede op som forskningsfelt i 70'erne, skyldtes det, at historiografiske studier var

⁹ Jf. »Cairos røde rose. Noget om historikernes kildebegreb«, *Den jyske historiker*, nr. 50, 1990.

¹⁰ Det indtil videre bedste forsøg på at forfølge konsekvenserne af et funktionelt kildesyn er K. Thorborg, *Arbejdsplaner til historisk metode*, (rev. udg.), 1977.

yderst velegnede, når det drejede sig om at få etableret en kritisk distance til de(n) foreliggende traditionsdannelse(r) i dansk faghistorie. Udforskningen af fagets historie dannede et godt afsæt for traditionsopgør. Ser man tilbage på, hvad der er sket på historiografifronten de sidste 10 til 15 år, er det vigtigt at slå fast, at den ikke har artet sig på samme måde som indsatsen på metodefronten. Der har ikke været tale om, at forskningen mere eller mindre er ebbet ud i løbet af 80'erne. Tværtimod er der fortsat blevet skrevet såvel fremstillinger som tidsskriftartikler inden for det historiografiske forskningsfelt.

En del af denne indsats må forstås i lyset af dannelsen af Dansk historiografisk projektgruppe i 1980. Gruppen er interessant i flere henseender. Den blev et mødested for historikere af meget forskellig faglig observans. De havde en fælles interesse i at få igangsat en analyse af historieproduktionens historie i Danmark fra 1780 helt op til nutiden (dvs. 1980). Der var enighed om at pege på behovet for at få udvidet det historiografiske forskningsfelt til også at omfatte andre former for historieproduktion end den fagvidenskabelige. Og med inspiration fra 1700- og 1800-tallets historievidenskab satsede projektgruppen på at introducere et nyt sigtepunkt for historiefaget. Om dette sigtepunkt hed det:

historien [fortolkes] i stigende omfang som en videnskab, der fordrer ansvarlig stillingtagen til fremtiden, (...) Hermed er der lagt en grund for et historievidenskabeligt ideal, hvis konturer er, at historie bør være en integrerende socialvidenskab der perspektiverer det, der er, i hvad der har været og hvad der kunne blive.¹¹

Udvidelsen af det historiografiske forskningsfelt må betragtes som den vigtigste nydannelse fra perioden 1980-95. Der findes flere eksempler på, hvordan det er blevet gjort i praksis. *1788 i 1988. Traditionen utro* (1988) satte sig for at udforske stavnsbåndsløsningens virkningshistorie i en skønlitterær og museal, i en jubilæums- og skolesammenhæng.¹² Der er Sven Sødring Jensens analyse af forholdet mellem *Historie og fiktion*; den kom i 1990. Leif Becker Jensen har undersøgt dannelsen af historiebevidsthed i forskellige former for skønlitteratur og modstillet dem med de historiefaglige former for historiebevidsthed.¹³ Også den visuelle historieproduktion, der især formidles gennem fjernsynets historiske

¹¹ Dansk historiografisk projektgruppe, *Nyere dansk historieforskning 1780-1980*. En kritisk analyse af historieproduktionen i Danmark, mål og midler, 1981, s. 9-10. Gruppens sammensætning fremgår af denne rapport.

¹² *Den jyske historiker*, nr. 45, 1988.

¹³ »Historien i medierne«, i N. Damsholt m.fl., *Historiens historie*, (= Danmarks historie bd. 10), 1992.

programmer og serier, er blevet taget op til analyse og vurdering; det er sket i *Når medierne spinder historiens tråd* (1993).¹⁴

Hvis man derudover skal karakterisere, hvad der er sket på historiografifronten de sidste 10 til 15 år, er det vigtigt at skelne mellem to slags historiografiske analyser: der findes dels en beskrivende, dels en indgribende historiografi. Den beskrivende giver en analyse og fremstilling af dele af historieforskningens og –formidlingens historie, men uden at den kobles sammen med overvejelser af fagets aktuelle forhold og muligheder. Den indgribende historiografi giver derimod ikke kun en fremstilling af dele af historiefagets historie, men søger samtidig at bidrage til de løbende overvejelser over fagets tilstand og fremtidige profil.

Eksempler på en beskrivende historiografi er legio. Her kan nævnes analyserne af Den danske historiske Forening¹⁵ og Danmarks Riges Historie¹⁶ eller af C.F. Allen¹⁷, Johannes Steenstrup¹⁸ og Erik Arup.¹⁹ Det mest interessante eksempel på en sådan beskrivende historiografi er dog *Historiens historie* fra 1992 – altså det afsluttende bind 10 af Gyldendals Danmarks historie. Dette værk er et produkt af historiografiens opblomstring i 70'erne og blev udarbejdet med baggrund i førnævnte Dansk historiografisk projektgruppe. Men under arbejdet synes hele den traditionskritiske dimension, som spillede en meget fremtrædende rolle i 70'erne og de tidlige 80'ere, nærmest at være totalt forsvundet ud af projektet. Som jeg ser det, kan *Historiens historie* ikke – i de centrale afsnit – læses som et indlæg, der gør forsøg på at sætte faghistoriens nuværende situation og fremtidige muligheder i perspektiv. Værket er på det nærmeste helt tavst, når det drejer sig om, hvad der er sket i dansk faghistorie i de sidste tre årtier. Det er givetvis af stor værdi, når det gælder om at opnå indsigt i de lange linier bagud i tid. Men det er uden større betydning for den løbende debat om fagets nuværende identitet og profil.

Det kan undertiden være vanskeligt at skelne en beskrivende fra en indgribende historiografi. I overgangsfeltet mellem de to ligger fx Mo-

¹⁴ Jf. også C. Bryld, »Fra historieskrivningens historie til historiekulturens historie? Ideer til en udvidelse af det historiografiske begreb«, i C. Kvium (udg.), *Historien og historikere i Norden efter 1965*, (= Studier i historisk metode bd. 21), 1991.

¹⁵ N. Clemmensen, »En forening bliver til. Christian Molbech og stiftelsen af Den danske historiske Forening«, *Historisk Tidsskrift*, bd. 90, 1990.

¹⁶ H. Dethlefsen, »Omkring 'Danmarks Riges Historie'«, sst., bd. 86, 1986.

¹⁷ G. Jensen, »Historikeren C. F. Allen og det danske folk«, *Fortid og nutid*, bd. 31, 1984.

¹⁸ J.A.P. Gissel, »Johannes Steenstrup og kulturhistorien«, *Historie*, 1995.

¹⁹ T. Svenstrup, »Erik Arup og Brooks Adams. Et bidrag til Arups historie- og metode-syn«, *Historisk Tidsskrift*, bd. 95, 1995.

gens Rüdigers *Poul Bagges historiebegreb* (1984), hvor – som det siges – »dispositionen er kritikken!«. Det indgribende sigte er lidt mere nærværende i Inga Flotos *Historie. Nyere og nyeste tid* fra 1985. I denne fremstilling har Floto ikke kun sat sig for at beskrive og forklare, hvordan den moderne faghistorie har ændret sig i løbet af dette århundrede, hun søger også – især i sine afsluttende bemærkninger – at påvirke den faglige selvrefleksion ved at tage fagets formål og samfundsmæssige funktioner op til drøftelse.²⁰

Det er imidlertid ikke vanskeligt at finde eksempler, hvor det kritiske, indgribende perspektiv er mere eksplicit udfoldet. Et eksempel er Leif Becker Jensens *Historien og de gode historier* fra 1985. Det er ikke kun en fremstilling af, hvorledes der er blevet tænkt om forholdet mellem historievidenskab og –formidling, det er også et forsøg på at få skabt en debat om det eksisterende faglige normsæt vedr. historieformidling.²¹ Et andet eksempel er Vagn Wählin's *Fra statshistorie til kulturhistorie* fra 1988, der er et forsøg på at legitimere den vending mod kulturhistorien, som fandt sted i dele af det faghistoriske miljø i 80'erne.²² Et tredje kan være Jens Chr. Manniches forsøg i 1989 på at nydefinere objektivitetsproblemet ved at gennemføre et historiografisk strejftog gennem objektivitetsbegrebets historie i en faghistorisk sammenhæng.²³

Traditionsanalyse og traditionskritik hænger fortsat sammen i en del af de historiografiske fremstillinger, der er blevet produceret i perioden fra 1980 til 1995. Men det må samtidig fremhæves, at den traditions-kritiske dimension i dansk historiografi synes at have tabt afgørende terræn siden 70'erne.

Efter at have set på metodelæren og historiografien må opmærksomheden rettes mod historieteorien. Der har ikke været megen debat om historiefagets videnskabskarakter i de sidste 10 til 15 år. Enkelte har dog gjort forsøg på at få igangsat en sådan debat. Kun en enkelt større historieteoretisk fremstilling er blevet udgivet i perioden 1980-95: Kai Aalbæk-Nielsens *I tidens fylde. Et opgør med Historien*. Den udkom i 1989 og er fra Aalbæk-Nielsens side tænkt som et radikalt opgør med den traditio-

²⁰ Helge Paludan anlægger i »Den historiografiske nostalgi« (Den jyske historiker, nr. 40, 1987) et interessant perspektiv på Flotos fremstilling, idet han søger at blotlægge det generationspecifikke i Flotos præmisser og tilgang.

²¹ Jf. også L. B. Jensens artikel »Skal vi have historie eller gode historier?«, i *Historiedidaktik i Norden*, bd. 3, 1987 og hans bog *Ud af elfenbenstårnet. Fortælle teknik for fagfolk der vil skrive en god historie*, 1987.

²² Trykt i V. Wählin (udg.), *Historien i kulturhistorien*, 1988.

²³ »En højere objektivitet og virkelighedens verden. Historiografiske strejftog i objektivitetsbegrebet«, i S. Brock & P. Pedersen, *Dømmekraft. Objektivitet, subjektivitet og videnskab*, 1989.

nelle faghistorie. Den er blevet anmeldt i et par faghistoriske tidsskrifter, men synes i øvrigt ikke at have sat sit præg på den historiefaglige debat eller selvrefleksion.²⁴

I de tidligere 80'ere gjorde Karsten Thorborg et forsøg på at få startet en bredere drøftelse af fagets videnskabskarakter. Han tog afsæt i Poul A. Jørgensens debatbog *Hvad er historie* (1981) og Benito Scocozzas *Om historie* (1982). Der var tale om en analyse og vurdering dels af empirismen (repræsenteret ved Benito Scocozza), dels af relativismen (repræsenteret af Povl Bagge), dels af præsentismen (repræsenteret ved Poul A. Jørgensen). Men Thorborg ville ikke kun kritisere andre teoripositioner, hans overordnede sigte var »at forsvare en aktiv humanistisk historieforskning og -skrivning mod beskyldninger for at være principielt uvidenskabelig«.²⁵ Dette oplæg til debat fik dog intet modspil.

Fra midt i 80'erne satte Uffe Østergård sig for at problematisere den fremherskende forståelse af historiefagets videnskabskarakter gennem en række foredrag og artikler. Det gjorde han ved at fremlægge en analyse af, hvad han kaldte den videnskabelige historieforsknings storhed og fald, og han søgte på denne måde at få sat såvel fortællingen som postmodernismen på faghistorikernes dagsorden.²⁶ Men heller ikke Østergård havde held med at få fremprovokeret en debat om fagets videnskabskarakter.

Den debat, der har været, kom først i gang, da litteraturforskeren Hans Hauge trådte ind på scenen. Det skete i 1990 med *Historiens vendinger. Sproglige, litterære, pragmatiske*, hans bidrag til det nummer af Den jyske historiker, der havde sat sig for at drøfte spørgsmålet: *Findes historien – virkelig?*²⁷ Hauge søgte med inspiration i bl.a. Hayden Whites *Metahistory* (1973) ikke kun at problematisere faghistorikernes tro på, at de gav en realistisk fremstilling af en række sagforhold, men argumenterede også for en principiel ligestilling af de foreliggende diskurser. Forskellen mellem faghistorie og skønlitteratur blev dermed gjort til et spørgsmål om genremæssige præferencer og institutionel magt.

²⁴ S. Busck, »Kai Aalbæk-Nielsen og den historiske udvikling«, Historie 18 rk., 1989-91, H. S. Nissen, anmeldelse, Historisk Tidsskrift bd. 89, 1989 samt K. Aalbæk-Nielsen, »Opfølgning med Historien« og H. S. Nissen, »Replik«, Historisk Tidsskrift, bd. 91, 1991.

²⁵ K. Thorborg, »Hvad er historie? I«, Fortid og nutid, bd. 29, 1982 og »Hvad er historie? II«, sst., bd. 30, 1983.

²⁶ U. Østergård, »Hvordan skriver man (en) god historie? – eller the Rise and Fall of 'Scientific' History«, Mod en nysamfundshistorie?, (= særnr. af Den jyske historiker), 1986, »Analyse og syntese i postmodernismens æra – eller fortællingens tilbagekomst i historien«, Scandia, bd. 55, 1989 & »Efter den videnskabelige historieforsknings storhed og fald«, i E. Christiansen & J. C. Manniche (udg.), Historiens ansigter, 1991.

²⁷ Den jyske historiker, nr. 50, 1990.

Hauge havde held med at få flere faghistorikere til at komme ud af busken og give sig videnskabsteoretisk til kende. Søren Mørch afviste hans synspunkter med vanlig ironi og sarkasme.²⁸ Helge Paludan og Steen Busck søgte at imødegå Hauge ved at vise, at han havde gjort det alt for let for sig selv, idet faghistorikere faktisk slet ikke var så naive i deres tro på realismen, som han tilsyneladende mente.²⁹ Anders Bøgh satte sig for at vise, at Hauges projekt ikke kun var i strid med sig selv, men også med almindelig sund fornuft.³⁰ Og Jan Pedersen søgte at tilbagevise Hauge gennem en påpegning af, at hans brug af Hayden White var baseret på en fejllæsning af *Metahistory*.³¹

Hauges idé om, at alle diskurser principielt bør ligestilles, og at der derfor ikke er nogen artsforskel mellem en faghistorisk fremstilling og skønlitteratur, er – så vidt jeg kan se – kun blevet bakket op af to danske faghistorikere: John Christensen og Henrik Stevnsborg. Med henvisning til postmodernismen har de gjort sig til talsmænd for en mere eller mindre konsekvent erkendelsesrelativisme, og i lyset heraf plæderer de for en ophævelse af skellet mellem historie og digtning.³²

Kun en enkelt faghistoriker har søgt at indtage en konstruktiv mellemposition i denne debat, altså anerkende behovet for en problematisering af den traditionelle realismetænkning i faghistoriske fremstillinger, men uden samtidig at gøre sig til talsmand for en erkendelsesskepticisme. Henrik Horstbøll betragter udfordringen fra White og Hauge som en mulighed for at få analyseret og genovervejet historikernes omgang med tid og rum. Han mener, at vi må se i øjene, at realismens tid og rum i 1800-tallets forstand er blevet sprængt, og at virkeligheden har i dag fået – som han siger – en »flertalsform«. Bruddet med den naive realisme kan derfor ses som en befrielse og som en åbning, der kan legitimere, at faghistorikere bliver mere eksperimenterende i deres brug af såvel forskningsmetoder som fremstillingsformer.³³

Historieteori beskæftiger sig imidlertid ikke alene med spørgsmål vedrørende fagets videnskabskarakter, men også med hvad der kendetegner fagets genstandsområde. Den falder her delvis sammen med

²⁸ »... Et synspunkt som Whites ...«, sst..

²⁹ S. Busck, »Historie og sandhed« og H. Paludan, »Cairos røde rose«, sst.

³⁰ A. Bøgh, »Et semi(idi)otisk indlæg: Hans Hauges historie«, Den jyske historiker, nr. 51-52, 1990 & »Flere indvendinger mod Hans Hauges vendinger«, sst., nr. 56, 1991. For H. Hauges svar se »Bøgh og Mørch: Rigtige historikere er ikke metahistorikere«, sst., ekstranr., 1990.

³¹ »Metahistory«, Historisk Tidsskrift, bd. 91, 1991.

³² »Historikerfejde I«, Fortid og nutid, 1993 & »Historikerfejde III«, sst., 1994.

³³ »'Tingenes Natur er ikke en Roman' Om historieskrivningens tider og rum«, Den jyske historiker, nr. 50, 1990.

handlings-, samfunds- og procesteori. Dette må nævnes, fordi en del af fagets teoretiske refleksion ikke så meget har vedrørt dets status af videnskab, men derimod dets genstandsfelt. Men det kan være vanskeligt at danne sig et overblik over denne teoriindsats, da den som regel er knyttet til bestemte forskningsfelter. Enkelte eksempler kan dog gives.

På et globalhistorisk niveau er der Niels Steensgaards artikler *Universalhistorie, samfundshistorie og historisk strukturalisme* (1980)³⁴ og *Set fra 1984. En model for nyere tids verdenshistorie*³⁵, hvori han drøftede dels problemer i historikeres brug af samfundsteorier, dels problemer i brugen af en eurocentrisk tilgang i en globalhistorisk sammenhæng. En behandling af disse spørgsmål er især blevet fulgt op af Erling Ladewig Petersen i 1988³⁶ og i *Kultur, udvikling, civilisation* i 1994.³⁷ På et mere regionalt niveau kan der nævnes forsøget på at få igangsat en debat om, hvordan civilisationshistorie kan og bør bedrives – en debat, der fulgte i kølvandet på udgivelsen af Søren Mørchs *Civilisationen. Det europæiske hus* (1991).³⁸

Teoretiske overvejelser over faghistoriens genstandsfelt er ligeledes dukket op i sammenhæng med det skift mod kultur- og mentalitetshistorie, der fulgte efter opbruddet fra marxistiske modeller for en samfundshistorie. Etnologer og antropologer har spillet en aktiv rolle i disse overvejelser.³⁹ Man kan diskutere, hvornår dette skift begyndte at gøre sig gældende, men det blev i hvert fald åbenbart, da Den jyske historiker i 1983-84 udsendte tre numre om kultur- og mentalitetshistorie.⁴⁰ Skiftet blev søgt udbygget gennem udgivelsen af flere programmatisk-teoretiske artikler⁴¹ og af bogen *Historien i kulturhistorien*

³⁴ Historisk Tidsskrift bd. 80, 1980.

³⁵ Trykt i Tradition og kritik. Festskrift til Svend Ellehøj, 1984.

³⁶ »Fra Niels Steensgaards verden. Betragtninger over nogle nyere verdenshistorier«, Historisk Tidsskrift, bd. 88, 1988.

³⁷ Den jyske historiker, nr. 55, 1994.

³⁸ Jf. N. Thorsen, »Europas historie i det postmodernistiske spejl«, Historisk Tidsskrift, bd. 92, 1992 samt J. Ifversen, »Europa og civilisationen« og S. Mørch, »Udvikling, kultur, civilisation«, begge i Den jyske historiker, bd. 66, 1994.

³⁹ Jf. fx. M. Harbsmeier, »Historie og antrologi«, Den jyske historiker, nr. 21, 1982, P. O. Christiansen, »Historie + antropologi = historisk antropologi?«, Fortid og nutid, bd. 30, 1983 og K. Hastrup, »Hinsides videnskaben om det konkrete«, sst., bd. 32, 1985.

⁴⁰ Fejekosten og surdejen, nr. 26, 1983, Kultur, mentalitet, ideologi, nr. 29-30, 1984 og Staten og civilisationen, Skriftrække nr. 1, 1984. Interessen for kultur- og mentalitetshistorie har ikke været forbeholdt miljøet omkring Den jyske historiker, andre har også arbejdet med dette felt – jf. eksempelvis A. Wittendorf, »'Evangelii lyse dag' eller 'hekseprocessernes mørketid'? Om Peder Palladius' historieopfattelse«, i Tradition og kritik. Festskrift til Svend Ellehøj, 1984 og Rejsen mod virkeligheden. Den europæiske forestillingsverden fra reformationen til nutiden, 1986.

⁴¹ Jf. fx. T. Bloch Ravn & H. Horstbøll, »Mentalitetshistorie og den nye kulturhistorie«, Noter om historie og undervisning, nr. 83, 1985, H. Horstbøll, »Fra aspekthistorie til

(1988). Og sidstnævnte gav anledning til en principiel teoretisk debat om kultur- og mentalitetshistoriens styrke og svagheder i Historisk Tidsskrift og Den jyske historiker.⁴² Også den voksende interesse for den historiske biografi har foranlediget faghistorikere til at overveje principielle og teoretiske problemer. Det har rejst spørgsmålet, hvad der må kræves af en biografi for, at den kan honorere fagets videnskabelige normkrav.⁴³ Det har ligeledes rejst det teoretisk vanskelige spørgsmål om forholdet mellem individ og struktur, mellem individ- og samfunds-historie.⁴⁴

Den teoretiske selvrefleksion i dansk faghistorie kan imidlertid ikke alene søges karakteriseret ved de debatter, der har fundet sted, men også ved dem, der ikke fandt sted. Det siger – for mig at se – en hel del om vore hjemlige forhold, at danske faghistorikere slet ikke har følt sig foranlediget til at drøfte konsekvenserne af 1989 for deres måde at tænke historie på. Dette fravær sætter dansk faghistorie i perspektiv, når man betænker, hvordan historikere i andre lande har reageret.

En del af disse refleksioner har haft karakter af en vurdering og kritik af de perspektiver, som blev oprullet af Francis Fukuyama i hans essay fra 1989 og bog *The End of History and the Last Man* fra 1992. Det blev fx drøftet i en serie artikler i *History Today* i 1991-92. Udgangspunktet var her: 1789 havde signaleret sammenbruddet for l'ancien regime, hvilke konsekvenser kunne 1989 tænkes at have. Disse artikler er efterfølgende blevet udgivet som bog under titlen *After the End of History* (1992) med en introduktion af Alan Ryan. Her kan også nævnes Perry Andersons *The Ends of History* fra 1992⁴⁵ og Lutz Niethammers *Die postmoderne Herausforderung. Geschichte als Gedächtnis im Zeitalter der Wissenschaft* fra 1993.⁴⁶ Af andre overvejelser over 1989 som brud- og vendepunkt kan nævnes Jürgen Kockas *Überraschung und Erklärung. Was die Umbrüche von 1989/90*

kulturhistorie», sst., nr. 98, 1998 og L. Nielsen & P. Porskær Poulsen, »Tekst – teater – diskurs«, Fortid og nutid, bd. 35, 1988.

⁴² B. E. Jensen, »Kulturhistorie – et nyt og bedre helhedsbegreb?«, Historisk Tidsskrift, bd. 90, 1990, Det kulturhistoriske opbrud, (= Den jyske historiker, ekstranr., 1991) og O. Marquardt, »Kulturbegreb og kulturhistorie i den jyske kulturhistorie«, Den jyske historiker, nr. 58-59, 1992.

⁴³ N. Thomsen, »Historien om Frk. Zahle – er det historie?« og B. Possing, »Den historiske biografi og historievidenskaben«, Historisk Tidsskrift, bd. 92, 1992.

⁴⁴ G. Jensen, »Politisk biografi«, Historisk Tidsskrift, bd. 91, 1991 og »Mellem historie og biografi?«, Fortid og nutid, 1993 samt K. Hvidt, »Den historiske biografi – en spændingsfyldt genre«, sst., 1994.

⁴⁵ Trykt i hans bog *A Zone of Engagement*, 1992.

⁴⁶ Trykt i W. Küttler m.fl. (udg.), *Geschichtsdiskurs*, bd. 1, 1993.

für die Gesellschaftsgeschichte bedeuten könnten fra 1991.⁴⁷ I en dansk sammenhæng er Fukuyama blevet taget op til drøftelse ikke af faghistorikere, men af filosofisk interesserede litteraturforskere.⁴⁸ Flere forhold kan sikkert forklare danske historikers fravær i denne sammenhæng. Et af dem er, at deres forskningsindsat ikke længere henter afgørende inspiration eller dynamik i et samspil mellem fortidsfortolkning, samtidsanalyse og fremtidsforventning.

Jeg har skitseret, hvad der er sket de sidste 10 – 15 år i dansk faghistorie inden for historisk metodelære, historiografi og historieteori. Skal dette sammenfattes, må helhedsindtrykket blive, at feltet synes at have tabt betydeligt terræn i forhold til, hvad der var normen i perioden 1965-80. Et forhold, der peger i samme retning, er, at de nordiske metodekonferencer – der har stimuleret interessen for metode og teori og har været med til at hæve det faglige niveau i debatten – lige så stille er afgået ved døden.⁴⁹ Og i en dansk sammenhæng er den engagerede optagethed af fagets grundlæggende problemer, som Ernst Schulin mener at kunne spore i 90'ernes Tyskland, i hvert fald ikke videre udbredt.

Eigentlich ist es wieder eine Lust, über Geschichte nachzudenken: über die Vergangenheit; über Auflösung, Wiederkehr oder Verwandlung historischer Phänomene in der Gegenwart; über wissenschaftliche, spekulative und künstlerische Gestaltungen in der älteren und neueren Historiographie. (...) Es ist, mit Goethes Faust zu reden, »der Betrachtung strenger Lust«. Sie hat auf wissenschaftliche Präzision und Verbindlichkeit zu achten. Sie ist außerdem bewußt, wie dringend nötig neue Erinnerungsarbeit und Verständlichmachung geleistet werden muß. Aber eine Lust ist die Betrachtung im letzten Jahrzehnt des 20. Jahrhundert doch wieder; denn sie kann auf Befreiungen, auf neuer Freiheit aufbauen. (...) Wir brauchen den weiteren Diskurs über Historie und Historiographiegeschichte, wenn wir uns in der gegenwärtigen Welt orientieren wollen.⁵⁰

⁴⁷ Trykt i M. Hettling m.fl. (udg.), *Was ist Gesellschaftsgeschichte? Positionen, Themen, Analysen*, 1991.

⁴⁸ Jf. N. Gunder Hansen & F. Stjernfelts artikel »Historiens last« i *Kritik*, nr. 104, 1993. Den eneste danske faghistoriker, der – mig bekendt – har forholdt sig til denne debat er C. Møller Jørgensen, jf. »End of Story«, *Den jyske historiker*, nr. 66, 1994.

⁴⁹ Jeg er ikke bekendt med de nærmere omstændigheder, men rapporten fra den 22. og sidste konference – afholdt på Island i 1991 – udgives tilsyneladende ikke. Om disse konferencers indsats se J. Simensen & S. Helland, »The Nordic historians' conference on historical method 1965-83«, *Scandinavian Journal of History*, bd. 9, 1983 og J. Simensen, »De nordiske fagkonferencer for historisk metode 1965-85. En historiografisk skisse«, i C. Kvium (udg.), *Historisk kundskab og fremstilling*, (= Studier i historisk metode, bd. 20), 1989.

⁵⁰ »Nach der Postmoderne«, W. Küttler m.fl. (udg.), *Geschichtsdiskurs*, bd. 1, 1993, s. 365 & 369.

Forklaringsforsøg

Til en statusopgørelse hører ikke kun en beskrivelse af, men også et forsøg på at forklare tingenes tilstand. Der findes ingen enkel forklaring på den vigende interesse for teori-metode-historiografi i dansk faghistorie. Og da det ikke er første gang, der bliver peget på nævnte forhold, er det muligt at overveje de foreliggende oplæg til en forklaring.

Den vigende interesse for teori-metode-historiografi er blevet søgt forklaret ved, at nutidens danske faghistorikere betragter disse problemfelter som værende mere eller mindre uddebatterede og derfor som mindre væsentlige. Det er den forklaring, som Carsten Due-Nielsen lægger op til i sin analyse af *Historisk Tidsskrift på Ladewigs tid* fra 1994.⁵¹ Det samme er også blevet sagt på en mere tilspidset måde: den vigende interesse skyldes, dels at dette forskningsfelt har været præget af for megen tomgang/for lidt fornyelse, dels at danske faghistorikere er kommet til den erkendelse, at det udmærket lader sig gøre at skrive historie uden større metodisk-teoretiske overvejelser.⁵²

Jeg er ikke i tvivl om, at sidstnævnte opfattelse er ganske udbredt – det er en opfattelse, der nærmest passer som fod i hose til den fremherskende pragmatisk-empiriske tilgang i dansk faghistorie. Og det er uden tvivl rigtigt, at man kan skrive historie uden at gøre sig større metodisk-teoretiske overvejelser over, hvad man er i gang med. Eksemplerne er legio. Men det er også rigtigt, at der faktisk bliver skrevet en hel del uinteressant og perspektivløs historie. Det spørgsmål, der derfor melder sig, er, om der kan påvises en sammenhæng mellem en god og perspektivrig historieforskning og en optagethed af fagets metodisk-teoretiske problemer.

Forholdet er – mig bekendt – ikke blevet grundigt undersøgt. Men ser man på foreliggende analyser af den nyere faghistorie – fx G.G. Iggers *Moderne historievidenskab* (1980), *Frontlinjer i historiefaget* (1983) og I. Flotos *Historie. Nyere og nyeste tid* (1985) – vil det formentlig ikke være videre vanskeligt at eftervise, at mange af de mest nyskabende og normdannende faghistorikere har været optaget af at bearbejde fagets metode, teori og historie. Jeg påstår ikke, at dygtige teoretikere også er gode historikere. Slet ikke. Men mange af fagets mest spændende og dynamiske folk har også en betydelig produktion inden for det teoretisk-metodisk-historiografiske felt. Dette kunne tyde på en form for sammenhæng

⁵¹ Trykt i *Struktur og funktion*. Festskrift til Erling Ladewig Petersen, 1994.

⁵² Det var den forklaringshypotese, som Henrik S. Nissen argumenterede for ved Historikermødet i august 95.

mellem en god og perspektivrig historieforskning og en optagethed af fagets teori, metode og historie.

Der er også givet en anden forklaring på, at danske faghistorikere ikke længere opfatter teori-metode-historiografi som et videre væsentligt eller stimulerende felt. Den står at læse i *Evaluering af videregående historieuddannelser* (1994) – en rapport udarbejdet af styringsgruppen for historieevalueringen på grundlag af bl.a. en indberetning fra et internationalt besøgspanel. Det drejer sig om, hvad en række i øvrigt meget velvillige observatører mener om det universitære historiefag. I denne rapport står der at læse:

Der var i 1970'erne på alle [universitets]institutter diskussioner om historiefagets indhold i lyset af både eksistentielle, videnskabsteoretiske og samfundsmæssige problemer. Næsten alle de lærere, der i dag er ansatte ved institutterne, har (...) deltaget i de diskussioner fra dengang, og man kan have en fornemmelse af, at erfaringerne fra dengang i dag blokerer for drøftelser af lignende art.⁵³

Der peges her på, at danske universitetshistorikere i dag skulle have et traumatiseret forhold til fagets eksistentielle, videnskabsteoretiske og samfundsmæssige dimensioner. Samme forhold kan også kaldes universitetsfagets didaktiske underskud – altså den manglende analyse af og refleksion over de brugsværdier og -funktioner, som faghistorien kan og skal udfylde i nutidens samfund.

Styringsgruppen for historieevalueringen gør ikke nærmere rede for, hvorfor de nævnte 'blokeringer' er opstået. Forklaringen må dog sikkert søges i de virkninger, som 70'ernes fagkritik havde på hele det universitære historiemiljø. Dels tvang denne kritik mange danske universitetshistorikere til at forholde sig til en række problemstillinger, som de havde svært ved at håndtere, dels skabte den en hel del splid og strid på flere institutter. Styringsgruppen peger i samme forbindelse på, at den nuværende situation må betragtes som uholdbar, fordi nutidens historiestuderende har både behov for og krav på en mere systematisk besindelse på fagets didaktiske aspekter.

En tredje forklaring på den vigende interesse for teori-metode-historiografi kunne være, at det faktisk er blevet væsentligt vanskeligere at arbejde inden for dette felt i løbet af de sidste 10 – 15 år. En sådan forklaring kan synes oplagt, hvis man mener, at Steen Busck har ind-

⁵³ Evalueringscentret, *Evaluering af videregående historieuddannelser*. Evalueringsrapport, 1994, s.55.

kredset noget centralt og afgørende i sin analyse af *Historiefaget ved indgangen til 90'erne*:

Alt er dog langt fra som før [i historiefaget]. For det første er faget meget større [end tidligere]. Det rummer stadig mange flere mennesker. De mener og gør mange flere forskellige ting. Den gamle konsensus om kildekritik som videnskabskriterium vil næppe vende tilbage. (...) For det andet er tværfagligheden for ikke at sige fagopløsningen givetvis kommet for at blive. Hvem siger, at vi fortsat behøver et fag med navnet historie? Mange andre end faguddannede historikere beskæftiger sig med historie og gør det mindst lige så godt. Den historiske interesse og den historiske bevidsthed stod og faldt på ingen måde med historiefaget og de alen, historikere lagde til den historiske litteratur, og det gør den stadig ikke.⁵⁴

Med et begreb lånt hos videnskabssociologen Hanne Foss Hansen kan man sige, at dansk historievidenskab synes i dag at fremstå som 'et fragmenteret adhocrati', hvor den gensidige afhængighed forskerne imellem er betydelig mindre end den var tidligere.⁵⁵ Det skyldes især tre forhold: selve historiefaget er blevet større og mere mangfoldigt, mange andre fag end faghistorien beskæftiger sig med historieforskning og -formidling, og der findes et betydeligt antal flerfaglige projekter om historiske emner. Alt dette gør det både vanskeligere og mere krævende at arbejde med fagets teori, metode og historie. For det implicerer, at man må arbejde i et komplekst tvær- eller flerfagligt felt, hvor også andre fags tilgange, metoder og teoridannelser inddrages.⁵⁶

Debatten om fagets profil

Til en statusopgørelse hører udover en beskrivelse og forklaring, også en vurdering af tingenes tilstand. Det er følgelig påkrævet at rejse spørgsmålet: kan den vigende interesse for teori-metode-historiografi tænkes at have en positiv eller negativ indvirkning på forholdene i dansk faghistorie? I et forsøg på at besvare dette spørgsmål vil jeg afslutningsvis se nærmere på de senere års indlæg om fagets profil og værdi.

I løbet af de seneste år har flere danske faghistorikere fremlagt deres overvejelser over fagets aktuelle tilstand og fremtidige muligheder. Jeg

⁵⁴ Fortid og nutid, 1990, s. 159.

⁵⁵ Hanne Foss Hansen, »Videnskab og forskning«, i H. Andersen (udg.), Sociologi – en grundbog til et fag, 1992.

⁵⁶ Studiet af den almene humanistiske og den mere historiefaglige videnskabsteori indgår som obligatoriske elementer i den nye phd-uddannelse, men indtil videre har dette ikke ført nye fagspecifikke publikationer med sig.

tænker her bl.a. på den såkaldte 'historikerfejde', der startede i Weekend-Avisen i efteråret 1992 med indlæg af Lotte Hedeager, Birgitte Possing og Henrik Stevnsborg⁵⁷, og som senere blev ført videre i Fortid & Nutid.⁵⁸ Man kunne måske godt have frygtet, at den kraftige reaktion, som deres indlæg fremkaldte, kunne have afholdt andre fra at tænke kritisk om deres fag, men det har heldigvis ikke været tilfældet. Af andre bidrag fra 1992 kan nævnes Claus Brylids *Fra A.D. Jørgensen til Erik Balling* med undertitel: *Om nødvendigheden af at gentænke hvad en historiker er*⁵⁹, og der er mit eget foredrag om *Dansk faghistorie i europæisk perspektiv. Om en dansk særudvikling*.⁶⁰ Fra 1994 er der Niels Thomsens *Historiens Janushoved* med undertitlen *Om vor skjulte skavank: relevansblindhed*⁶¹, og der er Knud J.V. Jespersens bidrag til Ladewig-festskriftet: *Hvad vil vi med historien? Uvidenskabelige betragtninger over fagets udvikling og rolle*.⁶² Fra 1995 er der Knud Holch Andersens *Tre spørgsmål til danske historikere – spørgsmål*, som indtil videre er søgt besvaret af Johan Peter Noack og Verner Bruhn,⁶³ og der er Gunner Steenbergs *Faget historie: status og trends*.⁶⁴

Jeg er selvfølgelig på det rene med, at disse indlæg ikke er repræsentative for, hvordan danske faghistorikere forholder sig til deres fag. Når det alligevel kan være interessant at sammenligne, hvad så relativt forskellige historikere mener om fagets situation og udfordringer i 90'erne, er det, fordi en sådan sammenligning kan blottlægge nogle af de konflikt- og brudflader, der i dag gør sig gældende i den faghistoriske selvrefleksion.

En klar brudflade går mellem Jespersen og alle de andre. Som han ser det, har historiefaget været i krise, men det er i alt væsentligt et overstået stadium. Krisen skyldtes især arven fra den radikale historikertradition med dens metodefascination, dens atomisering af historien og forsøg på at tilnærme historiefaget til samfundsvidenskaber som fx sociologi, politologi og økonomi. Når krisen er blevet overvundet, er grunden, at der er indtruffet en holdningsændring, og at faget nu er blevet i stand til at

⁵⁷ Weekend-Avisen Bøger, d. 29.9.92, 2.10.92, 9.10.92 & 16.10.92.

⁵⁸ Fortid og nutid 1993 & 1994.

⁵⁹ Historisk Tidsskrift, bd. 92, 1992. Jf. også hans »Noget om identitet, historieformidling og andet godt nær år 2000«, Noter om historie og undervisning, nr. 110, 1991 og »Formidlet bliver der alligevel – den massekulturelle historieformidling som udfordring for historikere«, i C. Ladegaard (udg.), Når medierne spinder historiens tråd, 1993.

⁶⁰ Trykt i Historien på spil, Den jyske historiker, ekstranr., 1992 og i B. E. Jensen, Historiedidaktiske sonderinger, bd. 1, 1994.

⁶¹ Historisk Tidsskrift, bd. 94, 1994.

⁶² Trykt i Struktur og funktion. Festskrift til Erling Ladewig Petersen, 1994.

⁶³ Journalen. Lokal- og kunsthistorisk tidsskrift, nr. 1 & 3, 1995. Holch Andersens indlæg er blevet optrykt i Noter om historie og undervisning, nr. 126, 1995 i håb om at få debatten videreført.

⁶⁴ Narratio, nr. 24, 1995.

frembringe »en sammenhængende og perspektivskabende indsigt i fortiden«. Og Jespersen runder sine overvejelser over fagets nuværende tilstand af med følgende budskab:

Betragter man faget historie som en patient, tør jeg nok afsluttende konkludere, at patienten netop nu har det bedre end på noget andet tidspunkt inden for de godt 25 år, jeg har haft professionel berøring med faget.

I modsætning til Jespersen er alle andre indlæg skrevet ud fra en mere eller mindre udtalt krisebevidsthed. Thomsen taler om »en optrækken- de krise for faget« og peger i denne forbindelse på, at faghistorikere er blevet marginaliseret »som rådgivere og debattører om samfundsmæssige spørgsmål«. Tilsvarende peger Possing på, at faghistorikere spiller »en alt for lille rolle [som debattører] set i forhold til f.eks. litterater«. Holch Andersen ser denne marginalisering som en følge af en udtalt 'ghettodannelse' i dansk historievidenskab. Og Stevnsborg gør sig til talsmand for det synspunkt, at »historiefaget er i krise, fordi de færreste når ud til andre end de 15 kolleger, der modtager et frieksemplar (...) Forskning der ikke når ud er spild af tid«. Det fremherskende synspunkt er, at dansk faghistorie er kommet i en prekær og kritisk situation, fordi den har ladet sig udkonkurrere og dermed tabt afgørende terræn i offentligheden. Men det er samtidig vigtigt at understrege, at der findes ingen enighed om, hvorfor dette er sket, eller hvad der kan og skal gøres ved det.

Thomsen ser fagets krise som et resultat af flere forhold. Den skyldes blandt andet, at mange faghistorikere har givet efter for et 'populariseringspres' og har accepteret tilstedeværelsen af, hvad han kalder »en (...) ufrugtbar tendensforskning«. Den manglende opretholdelse af fagets kvalitetsnormer har givet 'amatørismen' et udvidet spillerum i dansk faghistorie. Og når han skal angive en vej ud af krisen, gør han sig til talsmand for en faglig 'strammerkurs'. Der er behov for at skelne skarpt end vanligt mellem en 'formidlingsforskning' og 'en videnskabelig forskning', og der bør fremover sættes mere bevidst på sidstnævnte. Den nødvendige hævn af det faglige niveau skal ske gennem at orientere faget mod udforskningen af samfundsmæssige strukturer, og dette kan kun ske på en kvalificeret måde ved at udnytte »de systematiske samfundsvidenskabers teorier og almene resultater«. Thomsen slår endvidere fast, at videnskabelige historikere bør holde sig på afstand af enhver form for forskning, der »direkte sigter mod 'identitets- skabelse' eller andre ikke-videnskabelige mål.«

Hedeager ser kilden til krisen et helt andet sted end Thomsen. Hun

peger dels på den manglende fornyelse af lærerkorpset på universiteterne gennem de sidste 25 år, dels på at 'en puritansk dokumentarisme' i dansk faghistorie har skabt en næsten uoverstigelig kløft mellem forskning og formidling. Hvis vi skal ud af den nærværende krise – mener hun – må kløften mellem forskning og formidling brydes ned, og danske faghistorikere må forny sig ved at tage ved lære af udenlandske forsøg på at bruge mere litterære fremstillingsformer i historieformidlingen. Stevnsborgs analyse af fagets situation ligger på flere punkter på linie med Hedeagers, men han går dog et afgørende skridt videre end hun gør. Han ophæver skellet mellem faghistorie og fiktion, og hans fremadrettede reformforslag bliver: lær at skrive som en romanforfatter. Også Possing ligger meget på linie med Hedeager og Stevnsborg, idet hun mener, at den centrale kilde til krisen skal findes i de fremherskende fagnormer inden for dansk historievidenskab. Men modsat Stevnsborg gør hun det klart, at det ikke betyder, at al kildekritik bør skrottes eller skellet mellem historie og fiktion helt ophæves. Hvad Possing i første række efterlyser, er en historieforskning båret af menneskelig glød og engagement

Når Claus Bryld er gået på banen for at overbevise sine kolleger om nødvendigheden af at gentænke, hvad en historiker er, skyldes det i første række den udfordring, som massemediernes har stillet historiefaget overfor. Massemediernes indtager i dag en næsten altdominerende position, når det drejer sig om produktionen af historiebevidsthed. Faghistorikeres negative holdning til den populære historieformidling har derfor ført en marginalisering med sig. Bryld ønsker imidlertid at ændre ved dette forhold: ikke ved at underlægge sig massemediernes tænkemåder eller produktionsbetingelser, men ved at skabe forudsætningerne for et kritisk samspil med dem. Men skal dette kunne ske i praksis, fordrer det en kritisk bearbejdning af historievidenskabens traditionelle fagbegreb og normer.

Jeg har også selv givet et bud på, hvorfor historiefaget befinder sig i en kritisk situation såvel i uddannelsessystemet som i offentligheden. Det kan delvis forklares med, at dansk faghistorie gennemgående er blevet utrolig fortidsfikseret – dvs. at den mangler såvel et nutidsengagement som et fremtidsperspektiv. Denne fortidsfiksering vil jeg forklare med, at de fremherskende normer i faget har stillet sig i vejen for en mere eksperimenterende, syntese- og debatorienteret historieforskning. Sådan behøver det dog ikke at være. Ser man på fx britisk og tysk historieforskning, kan man finde ganske mange eksempler på en historiefaglig forskning, der både er lødig og engageret, både redelig og perspektivrig.

I debatten om fagets nuværende tilstand og fremtidige muligheder

findes der konkurrerende strategiforestillinger om, hvad der kan og bør gøres. Der kan – som jeg ser det – udskilles fire handlingsplaner i 90'ernes faglige selvrefleksion. Den første er Jespersens, den er: 'lad alt blot fortsætte som det er, for alt er jo egentlig såre godt'. Den anden er Stevnsborgs, den er: 'lad os hurtigst muligt få skrottet alle fagets traditionelle normer, fordi postmodernismen har godtgjort, at anything goes'. Det tredje strategiforslag er Thomsens, det er: 'lad os vende historiefremmidlingen ryggen og sikre fagets videnskabelighed og indflydelse ved at indgå i et snævert samarbejde med de systematiske samfundsvidenskaber'. Den fjerde og sidste af disse handlingsplaner er en, som Bryld, Hedeager, Jensen og Possing på de afgørende punkter synes at være fælles om; den er: 'lad os få igangsat en selvkritisk analyse af fagnormerne i dansk historievidenskab og lad os samtidig undersøge mulighederne for at udvikle nye former for historieforskning og -formidling båret af engagement, relevans og perspektiv'.⁶⁵

Jeg har gennemgået de senere års debat om fagets nuværende situation og fremtidige profil for at have et udgangspunkt for en vurdering af effekten af den vigende interesse for teori-metode-historiografi. Alle de nævnte indlæg er eksempler på en historiefaglig selvrefleksion. De kommer alle ind på fagets teori og metode, dets historie og brugsfunktion. Det er derfor oplagt at rejse spørgsmålet om kvaliteten af den indsigt, der ligger til grund for de foreliggende analyser af fagets situation og fremtidige muligheder. Knud J. V. Jespersen lægger på det nærmeste selv op til overvejelser af kvalitetsspørgsmålet ved at give sit indlæg undertitlen: *Uvidenskabelige betragtninger over fagets udvikling og rolle*.

Det afgørende spørgsmål i denne sammenhæng er: hvilke faglige kvalitetskrav må der stilles til analyser af historiefagets nuværende og fremtidige profil? Hvis danske faghistorikere mener, at sådanne analyser – principielt set – bør kunne honorere de samme faglige kvalitetsnormer, som anvendes i andre dele af faghistorikernes arbejde, må der konkluderes, at så udgør den vigende interesse for fagets teori, metode og historie et påtrængende problem for dansk faghistorie. En seriøs og kvalificeret debat om fagets situation er nemlig ikke mulig, uden at der investeres såvel tid som energi i en kritisk bearbejdning af hele teori-metode-historiografi feltet.

Analyser af fagets teori, metode og historie kan givetvis ikke fjerne eller ophæve alle de konflikter og brudflader, der findes i danske historikers forståelse af fagets nuværende situation og fremtidige muligheder.

⁶⁵ Hos Holch Andersen og Steenberg fremlægges der ikke egentlige handlingsplaner, men deres tilgang synes mest at ligge på linie med den sidste af disse.

Men sådanne analyser kan være med til at etablere et mere kvalificeret grundlag for at udkæmpe den igangværende kamp om fagets identitet og profil. Og behovet for et sådant grundlag er aldeles åbenbart. Et par eksempler.

Jespersen og Thomsen har fx en meget forskellig forståelse af, hvordan forholdet mellem historieforskningen og samfundsvidenskaberne har været, er og bør være. Jespersen ser tilnærmelsen til samfundsvidenskaberne nærmest som en kilde til fagets forfald, hvorimod Thomsen ser den som vejen til fagets genrejsning som videnskabelig disciplin. Skal der være en kvalificeret diskussion af og stillingtagen til en sådan forskel i fagsyn, forudsætter det analyser af de forskellige måder, som historiefaget har forholdt sig til samfundsfagene igennem de sidste tre årtier såvel i Danmark som i andre lande. Men der mangler i en dansk sammenhæng indsigtsfulde behandlinger af dette centrale problemkompleks.

Tilsvarende har Bryld og Thomsen en meget forskellig forståelse og vurdering af, hvordan danske faghistorikere faktisk forholder sig til den populære eller massekulturelle historieformidling. Udgangspunkt for Bryld er, at de – i det væsentlige – har holdt sig på behørig afstand af den massekulturelle historieproduktion og dermed er blevet marginaliserede. Thomsen mener derimod, at de for længst har givet efter for formidlingspresset og – i stort tal – har søgt »at imødekomme de påståede krav om popularisering for et dybt set uinteresseret publikum«. Det er vanskeligt at føre en kvalificeret diskussion om historievidenskabens sociokulturelle brugsfunktioner, førend der tilvejebringes begrundet indsigt i de faktiske forhold omkring fagets formidlingsaktiviteter i dagens samfund.

Vil man arbejde med fagets teori, metode og historie ikke på en common sense måde, men på en fagligt kvalificeret måde, tvinges man hurtigt til at bevæge sig ind i flere vanskelige og komplekse problemfelter. Et par eksempler. I sin artikel om *Historiens Janushoved* retter Niels Thomsen et skarpt angreb på den historieforskning og -formidling, der »direkte sigter mod 'identitetsskabelse' eller andre ikke-videnskabelige mål«. Det har han selvfølgelig lov at mene. Men således som jeg læser ham, synes han at være af den opfattelse, at en sådan forskning og formidling aldrig kan blive andet end fagligt underlødigt. Her er Thomsen i klar modstrid med den fagforståelse og forskningspraksis, som man finder hos førende tyske historikere – fx Hans-Ulrich Wehler eller Thomas Nipperdey, der i øvrigt ikke er enige. Wehler har stræbt efter at bruge sit fag som led i, hvad han kalder en 'politisk pædagogik', men det skal selvfølgelig ske på grundlag af lodige faglige analyser. Nipperdey har

stillet sig kritisk over for et sådant projekt, men er dog af den opfattelse, at faghistorien har til opgave at udfylde vigtige identitetsdannende funktioner i dagens samfund.

De senere års debat om historiefagets tilstand og kendetegn har i høj grad sat spørgsmålet om historiefaglighedens genvinster og omkostninger på dagsordenen. Danske historikere må derfor spørge sig selv: har professionaliseringen af historiefaget i alt væsentligt været en gevinst? Eller har den tillige været modproduktiv? Kan og skal den også betragtes som en svøbe for faget? Der er ingen gode grunde til at antage, at der kun skulle ligge en højere rationalitet bag videnskabsfagernes udvikling i de sidste par hundrede år. Det er muligt, at hvad der for en første betragtning kan tage sig ud som et fremskridt, måske ved en nærmere analyse og eftertanke må betragtes som en fejludvikling. Jeg har fx selv interesseret mig for det forhold, at dansk historievidenskab i løbet af dette århundrede synes at være blevet mere og mere fortidsfikseret – dvs. at forskningen i stadig mindre grad har hentet sin inspiration eller perspektiv i en samtidsanalyse. Skal dette forhold betragtes som et fagligt fremskridt? Eller er det snarere at betragte som en skæbnesvanger fejludvikling?

Der bliver løbende udkæmpet en kamp om historiefagets identitet. Det er en kamp om magt og indflydelse, men det er også en kamp om værdier og perspektiver. Mange midler tages i brug i kampen om fagets profil – og i dansk faghistories historie findes der eksempler på, at det ikke altid er sådan, at det har været argumenterne og deres kvalitet, der har været afgørende. Det ville være naivt at tro, at kampen om fagets profil kan og vil blive ført som en form for 'herredømmefri' dialog fagfolk imellem. På den anden side er det kun få faghistorikere, der helt er villige til at opgive den forestilling, at det afgørende i en faglig debat bør være argumenterne og deres kvalitet. Og i den udstrækning danske faghistorikere er interesseret i en faglig kvalificeret debat om historiefagets nuværende situation og fremtidige udformning, i den udstrækning må dansk faghistorie investere tid og energi i udforskningen af fagets teori, metode og historie. For der findes ingen andre veje til kvalificeret indsigt i fagets identitet og muligheder.